

- **Andrija Krešić**
U svom i našem vremenu
- **Ка бољој демографској будућности Србије**
- **Multiculturalism in Public Policies**
- **Ка европском друштву - ograničenja i perspektive**
- **Филозофија кризе и отпора - мисао и дело Љубомира Тадића**
- **Xenophobia, Identity and New Forms of Nationalism**
- **Contemporary issues and perspectives on gender research**
- **Traditional and Non-Traditional Religiosity**
- **Different Forms of Religiosity and the Modern World**
- **Strategic Streams 2019: European Elections and The Future of Europe**
- **Србија: род, политике, становништво**

9 788670 932357

„Сваки рад појединачно у великој мери доприноси да предочено дело *Србија: род, политике, становништво*, мада конципирано као зборник радова, представља изузетну целину оригиналних научних промишљања на тему родног питања у Србији. Ради се о заокруженом делу значајног научног домета, које систематски, од првог до последњег рада, уобличава сва значајна питања из овог домена: како род обликује исходе релевантне за популациони развој и како демографски развој обликује родне односе.“

Проф. др Гордана Војковић

„Допринос овог Зборника огледа се и у томе што поједини аутори нуде смернице за креирање родно осетљивих политика и мера, и за њихово повезивање с јавним политикама. Наглашена је неопходност мултидисциплинарног и мултисекторског приступа у овој области и препознат је пун кредибилитет савремене демографије за проучавање родне тематике, имајући у виду њен мултидисциплинарни карактер и квантитативне и квалитативне методе које користи.“

Проф. др Миладин Ковачевић

ИТИНДОНЕ

СРБИЈА РОД ПОЛИТИКЕ СТАНОВНИШТВО

УРЕДНИЦИ

Владимир С. Костић
Славица Ђукић Дејановић
Мирјана Рашевић

Зборник који је пред нама садржи радове предавача по позиву саопштене на скупу „Србија: род, политике, становништво“, који је одржан у Српској академији наука и уметности 2. октобра 2019. године. Скуп су организовали Српска академија наука и уметности, Кабинет министра без портфеља Владе Републике Србије задужен за демографију и популациону политику и Центар за демографска истраживања Института друштвених наука.

Током претходних деценија родно питање је у фокусу демографских истраживања и јавних политика. Демографе интересује како род обликује исходе релевантне за популациони развој и како демографски развој обликује родне односе. Непосредан повод за организовање скупа била је дискусија резултата новијих истраживања о демографским изазовима Србије, између осталих и оних који се тичу родног оквира планирања породице, отворена на претходном демографском скупу „Ка бољој демографској будућности Србије“, одржаном 2017. године у Српској академији наука и уметности. Други повод за организовање скупа везан је за озбиљну прилику да се у Србији спроведе Анкета о генерацијама и роду. Ово демографско лонгитудинално истраживање породичне динамике и веза унутар породице је већ реализовано у 20 држава у свету под окриљем Економске комисије Уједињених нација за Европу.

У Зборнику су осим рађања деце и предуслова за рађање, као и политичког одговора на низак фертилитет, разматране и друге теме (здравље, сиромаштво, миграције) из родне перспективе, али и домети демографске анализе у истраживањима родног питања. Овај тематски зборник заокружен је радом о женама академцима у САНУ.

СРБИЈА:
РОД, ПОЛИТИКЕ, СТАНОВНИШТВО

ИЗДАВАЧИ

Српска академија наука и уметности
Институт друштвених наука
Београд, 2020

ЗА ИЗДАВАЧЕ

академик Владимир С. Костић
др Горан Башић

ЕДИЦИЈА

Зборници

УРЕДНИЦА ЕДИЦИЈЕ

др Наталија Мићуновић

УРЕДНИЦИ

академик Владимир С. Костић
проф. др Славица Ђукић Дејановић
проф. др Мирјана Рашевић

РЕЦЕНЗЕНТИ

проф. др Гордана Војковић
др Анкица Шобот
проф. др Миладин Ковачевић

зборници

СРБИЈА:
РОД, ПОЛИТИКЕ,
СТАНОВНИШТВО

ИНСТИТУТ
ДРУШТВЕНИХ НАУКА
БЕОГРАД
INSTITUTE
OF SOCIAL SCIENCES
BELGRADE

ВЕСНА ЛУКИЋ

Институт друштвених наука, Београд

Родни аспект миграција*

Апстракт

Проблематици родног аспекта различитих феномена посвећује се све већа пажња научне и стручне светске јавности, па се и демографске појаве и процеси интензивније сагледавају у светлу родних односа. У раду се анализира родна димензија миграционих кретања, с посебним освртом на Србију. С тим у вези, коришћени су различити статистички извори, и разматрана су одабрана емпиријска истраживања. Налази указују на родно диференциране миграционе процесе. Када је реч о становништву досељеном из иностранства и унутрашњим мигрантима – полна структура становништва преовлађујуће је женска, док је у случају дневних миграната преовлађујуће мушка. Најуравнотеженија је полна структура становништва Србије у иностранству.

Како би се боље разумели родно специфични узроци и последице миграција, у раду се разматра и сложена међузависност родних односа и миграције, у различитим фазама миграционог циклуса. Указује се на значај родне перспективе у проучавању миграција за креирање ефикасних мера миграционе политике, у склопу релевантних општинских и секторских јавних политика.

Кључне речи: друштвене промене, унутрашња миграција, међународна миграција, миграциона политика, род

---

* Рад је написан у оквиру Програма истраживања Института друштвених наука за 2020. годину, који подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Увод

Од средине деведесетих година прошлог века истраживања у области миграције жена преусмеравају се с фокуса на мигранткиње ка родном аспекту миграција. Иако су жене најчешће више погођене родном неравноправношћу, све се више запажа да родна перспектива није само женска перспектива, те да уочавање разлика у искуствима између мушкараца и жена укључених у миграциони процес доприноси додатној вредности истраживања. Аутори истичу да овако посматрана родна перспектива подразумева не само бинарну дисеминацију података према полу, као једном од социодемографских обележја које може да узрокује неједнакост, већ и разумевање родних односа/улога у миграционом процесу.¹

У научној и стручној литератури често се разматра и појам феминизације миграција. Односи се на квантитативне и квалитативне промене у миграционом процесу, односно повећање броја мигранткиња и удела жена у укупном броју миграната, те промене улоге жена у миграцији.² Управо се феминизација миграција на глобалном нивоу, уз убрзавање, глобализацију, диверзификацију и политизацију, сматра за један од пет трендова који одликују „доба миграција“.³

Родна димензија различитих типова миграција

Промена удела мушкараца и жена у мигрантској популацији током времена одвија се услед транзиције родних односа, али и промене услова на тржишту рада у земљама/регионима пријема и дестинације миграната. У скорије време долази до конципирања типологија миграција, заснованих на уделу жена у мигрантској популацији. Аутори овакве типологије, коју чини пет

¹ Jorgen Carling, "Gender Dimensions of International Migration", *Global Migration Perspectives* 35 (2005): 3, 6; Allison Petrozziello, *Gender on the Move: Working on the Migration-Development Nexus from a Gender Perspective* (Santo Domingo: UN Women, 2013).

² Nikolas Piper, "Gender and Migration", INCEDES, преузето 2.08.2019. <http://incedes.org.gt/Master/pipersesentacuatro.pdf>; Mirjana Morokvašić, "Feminizacija migracija?", *Stanovništvo* 48, 2 (2010): 27.

³ Stephen Castles and Mark Miller, *The Age of Migration* (London: Macmillan Press, 1993), 16.

категорија, сматрају за „родно уравнотежене“ оне миграције где је удео жена између 47% и 53%. „Преовлађујуће женске“ миграције су оне где између 54% и 74% чине жене, док у „изразито женским“ миграцијама жене чине више од 75% миграната. Сходно томе, „преовлађујуће мушке“ миграције су оне где се удео жена креће од 25% до 46%, односно „изразито мушке“ миграције имају мање од 24% жена.⁴

Међународне миграције

Жене чине око половине (47%) међународних миграната у свету, још од 60-их година прошлог века.⁵ У периоду од 1960. до 1995. овај удео је повећан за 2,2%, достигавши свој максимум (табела 1).

Табела 1. Број и удео међународних миграната према полу у свету, 1995, 2005. и 2015.

Година	Мушкарци		Жене	
	Број	%	Број	%
1995	81737477	50,8	79064275	49,2
2005	97866674	51,2	93402426	48,8
2015	126115435	51,8	117584801	48,2

Извор: United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2015.

Док полна равнотежа миграција на глобалном нивоу није знатније измењена у последњих пола века, видне су изражене регионалне варијације феминизације, посматране кроз удео жена у популацији међународних миграната у регионима дестинације. Наиме, највећи удео жена је у мигрантској популацији развијенијих региона света, као што су Европа (52%) и Северна Америка (51%), док је нижи у мање развијенијим регионима света Африци (47%) и Азији (42%).⁶ Ове разлике су још израженије

⁴ Katherine Donatto and Donna Gabaccia, *Gender and International Migration: From the Slavery Era to the Global Change* (New York: Russell Sage Foundation, 2015), 9.

⁵ International Labour Organisation, *International Labour Standards on Migrant Workers' Rights* (Bangkok: ILO, 2007).

⁶ United Nations Department of Economic and Social Affairs, "Trends in International Migrant Stock: The 2015 revision", United Nations, 2015, preuzeto 22.08.2019. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/data/UN_MigrantStockTotal_2015.xlsx

уколико се миграције посматрају на нивоу појединачних држава. Према подацима Еуростата (Eurostat) за земље Европске уније (EU) најмањи удео жена у популацији имиграната 2017. године забележен је у Литванији (30%), а највећи у Ирској (53%).⁷

Полна диференцираност структуре миграционих токова обликује се под утицајем већ формираних миграционих мрежа, али и ситуације на тржишту рада. Наиме, неке земље и региони имају дугу традицију емиграције мушке/женске радне снаге, док други имају изражену потребу за мушком/женском радном снагом. Највећи удео жена у структури емиграционих токова запажен је у случају земаља Азије и Латинске Америке, док Сједињене Америчке Државе (САД), Канада и Аустралија имају висок удео жена у имиграционим токовима. Ово се делимично објашњава структуром миграције посматрано према разлозима усељења, где породична миграција чини велики део миграције у САД.⁸ Висок удео жена у имигрантској популацији Европе и Северне Америке доводи се у везу, такође, с раније започетим процесом феминизације миграција на овим просторима, те спрегом пораста броја старијих миграната у популацији и дужег животног века жена.⁹

С обзиром на релативно мале промене у висини удела жена у мигрантској популацији од 60-их година прошлог века, али изражене регионалне и националне варијације у том погледу, има мишљења да феминизација миграција на глобалном нивоу не постоји, већ се пре може говорити о родној транзицији и повећаној видљивости жена у миграционом процесу.¹⁰ Промене родних односа у земљама порекла одражавају се на веће учешће жена у образовном процесу и на тржишту рада, а тиме и на промене миграционих образаца жена, у смислу да оне све више путују самостално, али и да самостално доносе одлуку о миграцији. То је

⁷ European Statistical Office, *Migrant Integration 2017* (Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017).

⁸ Organisation for Economic Co-operation and Development, *International migration outlook 2016* (Paris: OECD Publishing, 2016).

⁹ Silvia Pedraza, "Women and Migration: The Social Consequences of Gender", *Annual Review of Sociology* 17, 1 (1991): 304; United Nations Department of Economic and Social Affairs, "Trends in international migration 2015", *Population Facts* 4 (2015).

¹⁰ Donna Gabaccia and Elizabeth Zaroni, "Transitions in gender ratios among international migrants 1820-1930", *Social Science History* 36, 2 (2012): 195, 215; Morokvašić, "Feminizacija migracija?": 40, 45.

допринело израженијој видљивости посебности миграционог искуства жена, и њихове улоге у миграционом процесу.

Анализа укрштених података о разлозима миграције и полу прве генерације имиграната у 28 држава чланица ЕУ показује да још увек постоји дисбаланс између мушкараца и жена, посматрано по основу породичних разлога за миграцију. Такође се запажа знатно већа диспропорција између мушкараца и жена у односу удела породичних и пословних разлога миграције (табела 2).

Табела 2. Прва генерација имиграната према разлозима миграције и полу (%), ЕУ, 2014.

Разлози миграције	Мушкарци	Жене	Укупно
Породични	40,4	58,2	49,5
Пословни, није нађен посао пре миграције	25,4	15,9	20,4
Пословни, нађен посао пре миграције	11,5	6,0	8,8
Образовни	7,3	5,9	6,6
Међународна заштита или азил	6,3	4,1	5,1
Друго	6,8	7,4	7,1
Без одговора	2,4	2,6	2,5

Извор: European Statistical Office, 2017.

Када је реч о Србији¹¹ удео жена у становништву на раду или боравку у иностранству се повећава. Анализа пописних података указује да ове миграције тек од 2011. године почињу да буду „родно уравнотежене“, док су до тад биле „преовлађујуће мушке“ (табела 3).

Табела 3. Полна структура становништва Србије у иностранству, 1971, 1991. и 2011.

Година	Мушкарци		Жене	
	Број	%	Број	%
1971	120.984	59,3	82.997	40,7
1991	150.381	54,9	123.436	45,1
2011	167.322	53,4	146.089	46,6

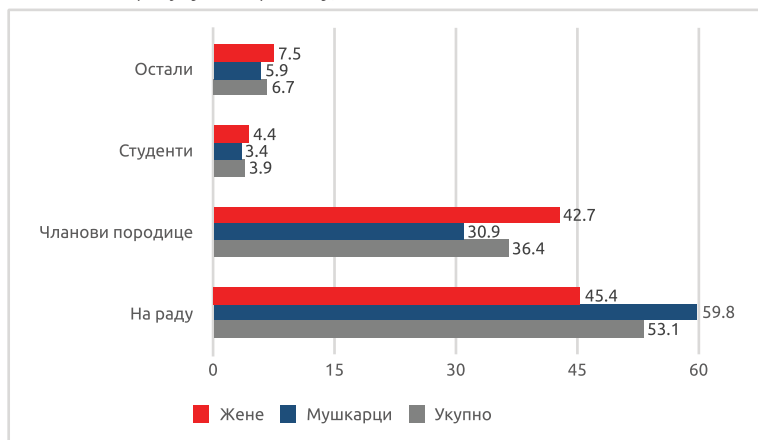
Извор: Пенев, 2017: 3.

¹¹ У чланку су приказани подаци за Републику Србију без података за АП Косово и Метохију.

Разлике у полној структури емиграционог контингента по земљама дестинације, у зависности од дужине боравка у иностранству, као и од старосне и образовне структуре становништва, засноване на пописним подацима могу се сагледати у оквиру новијег истраживања емиграције високообразованих лица из Србије.¹²

Анализа података Пописа из 2011. године о основним подкуповима лица у иностранству показује да је код жена, за разлику од мушкараца, разлика између удела емигранткиња које су се изјасниле као да су на раду иностранству и оних које су чланови породице знатно мања (графикон 1).

Графикон 1. Полна структура (%) основних подскупова становништва Србије у иностранству, 2011.

Извор: прорачун аутора према Станковић, 2014.

На полну структуру основних подскупова лица на раду-боравку у иностранству 2011. године утицала је преовлађујућа емиграција мушких чланова породице у ранијим пописним периодима, којима су се тек касније придруживали други чланови породице. Јер, у контингенту лица која су дуже од десет година у иностранству више од половине (53%) су лица на раду у иностранству. Уочава се, међутим, да се у популацији жена више од половине (50,8%) изјаснило као да је на раду у иностранству тек након

¹² Jelena Despić, *Migracije visokoobrazovanih lica iz Srbije od 1991. godine u Kanadu i Sjedinjene Američke Države* (doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, 2015).

15 година боравка у иностранству. Првих десет година боравка преовладавају жене чланови породице, затим се у групи жена које су у иностранству између 10 и 15 година удели подскупова на раду и боравку у иностранству изједначавају, да би тек након 15 година боравка у иностранству више од половине чиниле запослене жене.¹³ Такође, намеће се закључак да мушкарци и жене подједнако студирају у иностранству.

Да подаци о разлозима миграције не показују нужно увек праву слику, указују налази антрополошког квалитативног истраживања с фокусом на жене имигранткиње у Србију, према којима су испитанице, иако су биле запослене, регулисале свој боравак по основу брака сматрајући да им је тако једноставније.¹⁴

За разлику од емиграције,¹⁵ жене су бројније кад је реч о лицима досељеним из иностранства у Србију. Према подацима Пописа из 2011. године ове миграције су „преовлађујуће женске“ (53,7%), односно „изразито женске“ (55,3%) уколико се узму у обзир и жене досељене из бивших југословенских република.

Унутрашње миграције

Већа пажња истраживача, али и стручне и опште јавности, усмерена је ка међународним миграцијама, иако генерално посматрано у унутрашњим миграцијама учествује већи број људи. За разлику од спољних миграција код којих се обим и обрасци миграција могу поредити међу државама, аутори упозоравају да је међународна упоредивост унутрашњих миграција¹⁶ отежана непостојањем јединствених статистичких индикатора, а тиме и одговарајућих база података. Ови проблеми су још израженији

¹³ Владимир Станковић, *Србија у процесу спољних миграција* (Београд: Републички завод за статистику, 2014), 33–34.

¹⁴ Марија Брујић, "When you marry a Serb, then you do not have any problems. Foreigners in Serbia – introduction to anthropological analysis", *Stanovništvo* 54, 2 (2016): 117.

¹⁵ Према Закону о управљању миграцијама (Службени гласник РС 107/2012) емиграција представља спољну миграцију из Републике Србије која траје или се очекује да ће трајати дуже од 12 месеци, односно имиграција представља спољну миграцију у Републику Србију која траје или се очекује да ће трајати дуже од 12 месеци.

¹⁶ Према дефиницији Републичког завода за статистику унутрашњи мигрант је лице које мења пребивалиште, односно трајно се пресељава из једног у друго насеље Републике Србије.

приликом дисеминирања података према полу и другим обележјима.¹⁷

Такође, веома је важно истаћи везу спољне и унутрашње миграције, где је унутрашња миграција често корак ка спољној, с обзиром на то да је тип насеља полазишта унутрашњих миграната најчешће сеоско насеље, док међународни мигранти најчешће долазе из градских насеља. Унутрашње миграције жена у Азији и Африци су у порасту,¹⁸ а налази квалитативног истраживања спроведеног у земљама Азије указују да пораст учешћа жена у унутрашњим миграцијама на релацији село-град може да утиче на већу друштвену прихватљивост међународне миграције жена, услед постепене промене друштвених норми.¹⁹

У Србији женско становништво више учествује у унутрашњим миграцијама у односу на мушко. Жене континуирано чине око две трећине лица која се преселе у оквиру земље. Стога, анализа пописних података (табела 4) указује да су ове миграције „преовлађујуће женског типа“. За разлику од мушкараца, жене се више пресељавају у оквиру граница своје општине становања (на локалном нивоу), што се може сматрати „увадбеним миграцијама“.

Табела 4. Полна структура унутрашњих миграната у Србији, 2002. и 2011.

Година	Мушкарци		Жене	
	Број	%	Број	%
2002	978.167	38,7	1,578.272	61,7
2011	939w.965	38,1	1,525.132	61,9

Извор: Републички завод за статистику, 2005; Републички завод за статистику, 2013.

Ако се посматрају специфичне популације унутрашњих миграната, као што је то популација интерно расељених лица у Србији, запажа се приближно исти удео мушкараца и жена (51% према 49%),²⁰ чији је највероватнији разлог пресељавање целих породица код оваквог типа миграције.

¹⁷ Martin Bell and Elin Charles-Edwards, "Measuring Internal Migration around the Globe: A Comparative Analysis", *KNOMAD Working Paper 3* (2014); Rees Paul et. al. "The Impact of Internal Migration on Population Redistribution: an International Comparison", *Population, Space and Place* 23, 6 (2017): 7.

¹⁸ United Nations Department of Economic and Social Affairs, *The World's Women 2015: Trends and Statistics* (New York: UN DESA, 2015).

¹⁹ Nana Oishi, "Gender and migration: an integrative approach", *CCIS Working Paper 49* (2002):17.

²⁰ Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије, *Сћање и*

Родне разлике у погледу одлуке о учешћу у одређеном типу миграције могу се сагледати у налазима студије о спољним и унутрашњим миграцијама становништва Србије, где ауторке указују да за разлику од спољних миграција у којима међу потенцијалним мигрантима највећи удео имају мушкарци, жене много више размишљају о пресељењу које не би подразумевало напуштање земље.²¹

Дневне миграције

Род је важан фактор који утиче на дневне миграције,²² а родни јаз је утемељен у литератури када је реч о дневним миграцијама радника.²³ На глобалном и националном нивоу приметан је тренд веће запослености женског становништва који води и ка повећању учешћа жена у дневним миграцијама.²⁴ Но и поред све већег учешћа жена на тржишту рада и даље су изражене родне неједнакости у погледу њиховог учешћа у дневној миграцији, раздаљине и просечног времена дневне миграције. У земљама чланицама Организација за економску сарадњу и развој (ОЕЦД) потврђено је да у највећем броју земаља запослене жене старости 15–64 година мање учествују у дневној миграцији од мушкараца.²⁵ Уочавају се родне разлике и у вези с просечним временом путовања до посла у једном смеру: очеви просечно проведу више времена

Њошребе иншерна расељених лица (Београд: КИРС, 2018).

²¹ Mirjana Bobić, Milica Vesković Anđelković i Vlasta Kokotović Kanazir, *Studija o spoljnim i unutrašnjim migracijama građana Srbije sa posebnim osvrtom na mlade* (Beograd: International Organization for Migration, 2016), 125.

²² Према методологији Пописа 2011, дневним мигрантима се сматрају лица која раде или се школују ван места свог уобичајеног становања, али се свакодневно или више пута недељно у њега враћају.

²³ Michael J. White, "Sex Differences in Urban Commuting Patterns", *The American Economic Review* 76, 2 (1986): 368, 370; Tracy Turner and Debbie Niemeier, "Travel to work and household responsibility: new evidence", *Transportation* 24, 4 (1997): 397, 398, 401, 405; Emma Sandow, "Till Work Do Us Part: The Social Fallacy of Long-distance Commuting", *Urban Studies* 51, 3 (2014): 528, 533, 539.

²⁴ Весна Лукић, „Селективност дневних миграната у Србији према полу“, *Гласник Српској географској друштва* 87, 2 (2007): 70.

²⁵ Organisation for Economic Co-operation and Development, *OECD Employment Outlook 2005* (Paris: OECD Publishing, 2005).

у путовању до радног места него мушкарци без деце, док је за жене обрнуто.²⁶

Родне разлике у просечној дужини путовања дневног мигранта доводе се у везу како са економским факторима (висина прихода, занимање, карактеристике регионалних и локалних тржишта рада, врста превоза), тако и с факторима који су у вези с фазом животног циклуса дневног мигранта (брачни статус, родитељство, старост и број деце).²⁷ Различите путање запослених дневних миграната према полу приписују се и теоретском концепту „хипотезе одговорности у домаћинству“, према којој жене имају мање времена да учествују у дневној миграцији јер обављају већи део обавеза у домаћинству.²⁸

Управо је уочена повећана економска активност жена, која је условила пораст броја домаћинстава с два запослена партнера, утицала на све сложеније односе између дневне миграције и унутрашње миграције. Отежано проналажење запослења или одговарајућег запослења за оба супружника посебно може да буде изражено у мањим срединама, те у случају специфичних занимања. Отуда се један од запослених супружника може одлучити за дневну миграцију, чак и на дужим релацијама, тако просторно повећавајући могућности за запослење. Ова опција бира се као алтернатива миграцији свих чланова домаћинства.²⁹

У Србији мушко становништво више учествује у дневним миграцијама у односу на женско, када се посматрају запослена лица (табела 5). Иако пописни подаци указују на тренд повећања удела жена у дневним миграцијама радника, у односу на 1961. када су оне чиниле свега 11% економски активних дневних миграната,³⁰ дневне миграције у Србији су „преовлађујуће мушке“. Анализа дневних миграционих образаца у периоду од 2002. до 2011. указује на повећање удела жена које свакодневно путују до места запослења ван своје општине становања, што је ипак и даље мањи удео у односу на мушкарце који обављају занимање у другој општини.

²⁶ OECD, "Family database LMF2.6: Time spent travelling to and from work", OECD Family database 2016, preuzeto 18.06.2019. https://www.oecd.org/els/family/LMF2_6_Time_spent_travelling_to_and_from_work.pdf.

²⁷ Лукић, „Селективност дневних миграната“: 68, 69.

²⁸ Turner and Niemeier, "Travel to work and household responsibility": 399.

²⁹ Vesna Lukić, "Socio-ekonomski aspekti dnevnih migracija", *Sociologija* 55, 2 (2013): 289; Vesna Lukić, "O vezi između migracije i dnevne migracije", *Stanovništvo* 51, 1 (2013): 80, 83.

³⁰ Лукић, „Селективност дневних миграната“: 70.

Табела 5. Полна структура дневних миграната у Србији, 2002. и 2011.

Година	Мушкарци				Жене			
	Ученици и студенти		Економски активни		Ученици и студенти		Економски активни	
	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
2002	110.742	48,5	367.295	65,0	117.721	51,5	197.759	35,0
2011	139.768	49,0	381.735	62,0	145.541	51,0	234.255	38,0

Извор: Републички завод за статистику, 2004; Републички завод за статистику, 2013.

Анализа утицаја различитих фактора на просечну дужину путовања дневног мигранта у једном смеру у Србији, извршена на примеру дневног урбаног система Панчева, према додатно обрађеним подацима Пописа 2002. године показала је да је просторна раздаљина дневне миграције жена увек мања у односу на мушкарце. Жене дневни мигранти путују на краћим раздаљинама од мушкараца истог степена образовања, сектора делатности и карактеристика домаћинства. Брачни статус и родитељство, као најчешће коришћени индикатори за испитивање „хипотезе одговорности у домаћинству“, показали су се значајним за варирање просторне раздаљине дневне миграције према полу и на примеру дневних миграната Панчева.³¹

О међузависности родних односа и миграције

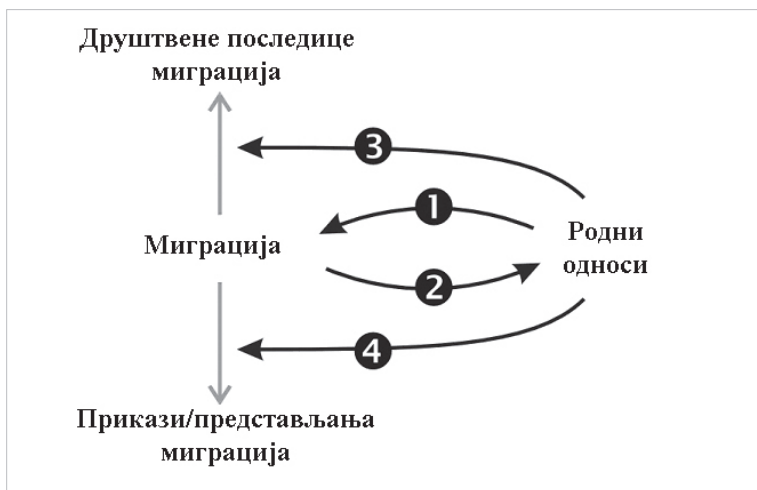
С обзиром на интерактивну везу родних односа и демографског развоја, родни аспект се намеће као важан приступ у проучавању популационих појава и процеса.³² Ако посматрамо миграциону компоненту демографског развоја, запажа се узрочно-последична веза између миграционог процеса и родних односа. Јер, родни односи утичу на миграцију, али и на друштвене последице миграције и општу слику о миграцији, док истовремено миграција утиче на родне односе (слика 1).

³¹ Весна Лукић, *Демографски развипак и функционална сипруктура Панчева* (Београд: Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, 2011), 148.

³² Anka Šobot, "Tri demografske posledice rodno specifičnih modela ponašanja na primeru Srbije", *Stanovništvo* 50, 2 (2012): 85, 100.

Слика 1. Различити облици каузалне анализе родних димензија миграције

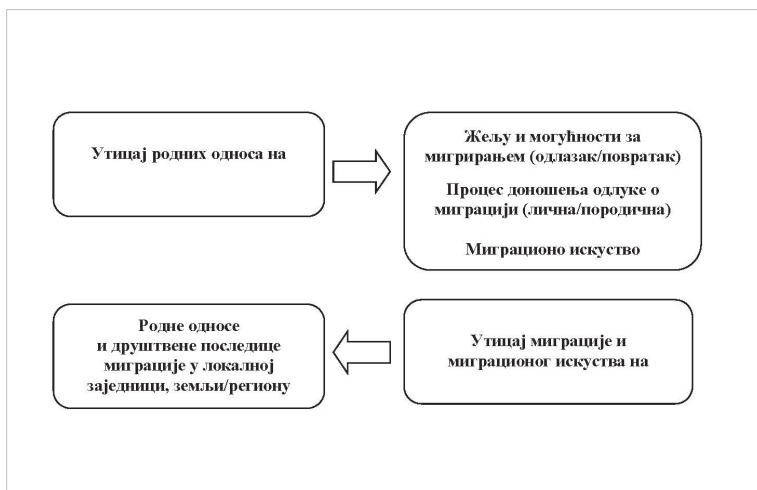

Извор: Carling, 2005: 5.

Сложена узајамна повезаност миграције и родних односа указује не само на значај, већ и на неопходност родне анализе током целог миграционог циклуса, односно у фазама пре, током и након миграције. Надаље, приликом родне анализе нужно је сагледати друштвени контекст земаља/региона порекла, транзита и дестинације миграната када је реч о међународној миграцији, односно специфичности локалних средина када је реч о унутрашњој или дневној миграцији. Родни односи у земљи/региону порекла утичу на жељу и могућност појединца да мигрира, било да је реч о одласку или повратку, затим утичу на процес доношења одлуке о миграцији, као и на миграционо искуство. Обрнуто, миграција и миграционо искуство утичу на родне односе и друштвене последице миграције у локалној заједници, односно земљи/региону порекла (слика 2).

Родни односи у земљи емиграције утичу на жељу али и на могућности за мигрирање, нарочито када је у питању женска популација. За жене миграција може бити бег од средине порекла или од високих/неодговарајућих очекивања породице и друштва. Такође, оне се у односу на мушкарце често суочавају с већим структурним препрекама у погледу недостатка финансијских средстава потребних за миграцију или родно заснованих ограничавајућих политика емиграције/имиграције. Литература указује на тврдње о рестриктивнијим емиграционим политикама за жене

Слика 2. Шема интеракције између родних односа и миграције

у земљама Азије, јер се њихове миграције сматрају за “value driven”, односно вредносно подстакнуте, за разлику од мушкараца чије се миграције сматрају за “economic driven” или економски подстакнуте.³³ Отуда има мишљења да дискриминација и кршење женских права и слобода могу да утичу на одлуку жена о миграцији.³⁴ Налази истраживања заснованог на СИГИ индексу (Social Institutions and Gender index – SIGI),³⁵ који је показатељ нивоа дискриминације жена у друштвеним институцијама, указују да земље с нижим нивоом дискриминације у односу на земљу порекла више привлаче мигранткиње, премда до одређене мере. Деловање родне дискриминације у друштвеним институцијама није се показало исто када је у питању миграција мушкараца.³⁶

³³ Oishi, “Gender and migration”:10.

³⁴ Gaelle Ferrant, Estelle Loiseau and Keiko Nowacka, “The Role of Discriminatory Social Institutions in Female South-South Migration”, OECD Development Centre, preuzeto 13.09.2019. https://www.oecd.org/dev/development-gender/SIGI%20and%20Female%20Migration_final.pdf

³⁵ Social Institution and Gender Index – Индекс друштвених институција и рода заснива се на формалним и неформалним законима, друштвеним нормама и праксама у 180 земаља. Формиран је у развојном центру ОЕЦД-а 2007. године.

³⁶ Ferrant, Loiseau and Nowacka, “The Role of Discriminatory Social Institutions in Female South-South Migration”; Gaelle Ferrant and Michele Tuccio, “How Do Female Migration and Gender Discrimination in Social

Жене и мушкарци суочавају се с различитим изазовима приликом доношења одлуке о миграцији. Но, жене могу да се суоче с већим препрекама у том погледу, и да имају мање утицаја на процес доношења одлуке о миграцији, или чак да у њега нису ни укључене. У зависности од културолошких карактеристика средине порекла породични и друштвени фактори могу више или мање да утичу на то да ли и с ким жена може да путује и пресели се у националним или међународним оквирима. Информације о условима живота у земљи/региону дестинације и самом путовању, које не морају бити једнако доступне и мушкарцима и женама, битне су за доношење одлуке о миграцији. Одлука о миграцији заснована на тачним информацијама може да предупреди међународну или националну трговину људима, чему су нарочито изложене илегалне мигранткиње. Жене могу бити и невољни повратници,³⁷ али и заједно с децом чинити „неповратничку коалицију“ насупрот мужевима, као што показује истраживање животних стратегија у старости пензионисаних гастарбајтера из Србије у Бечу.³⁸ Такође, родни односи имају важну улогу приликом одлучивања и у случају дневне миграције.³⁹

Род и родни односи утичу на миграционо искуство, обрасце социокултурне интеграције мушкараца и жена у земљи/региону пријема, те на интеграцију имиграната на тржишту рада. Из угла имиграционог и законског статуса, који представљају оквир за интеграцију имиграната у друштво, нарочито је осетљив положај илегалних миграната, у смислу могућности и услова запослења. То их излаже различитим облицима експлоатације, при чему су жене више изложене ризику од вишеструке експлоатације (и радне и сексуалне). Надаље, за жене чији је основ за имиграцију породична миграција могу постојати ограничења за учешће на тржишту рада земље пријема. Запажено је да је то нарочито

Institutions Mutually Influence Each Other?", *OECD Development Centre Working Papers* 326 (2015).-

37 Мороквашић Мирјана, "Gendering Migration", *Миграцијске и етничке теме* 30, 3 (2014): 368.

38 Драгана Антонијевић и Љубица Милосављевић, „Трећа опција: осцилирајућа кретања гастарбајтера у пензији“, *Гласник Етнографској институције САНУ* 64, 3 (2016): 520.

39 Marjolijn van der Klis and Clara Mulder, "Beyond the trailing spouse: The commuter partnership as an alternative to family migration", *Journal of Housing and the Built Environment* 23, 1 (2008): 14.

дестимулативно за супруге стручњака које су и саме квалификоване.⁴⁰

Разлике у стопама незапослености миграната према полу надограђују се на често већ постојећи родни јаз у запослености у земљама/регионима пријема, при чему разлике зависе од стопа економске активности жена у земљама порекла миграната делом условљених културолошким факторима.⁴¹ Анализа података, заснованих на Анкети о радној снази, о стопама незапослености становништва у земљама чланицама Европске уније и земљама чланицама ОЕЦД-а показује да је незапосленост лица рођених у иностранству виша за 3%, односно 6% у односу на рођене у земљи. Додајмо, родне разлике у погледу незапослености су генерално мање од разлика које се уочавају по основу миграционог обележја (табела 6). Надаље, ако се посматрају појединачне државе, родне разлике у погледу запослености варирају. Примера ради, за чланице ЕУ, бивше југословенске републике, запажају се родне разлике у стопама незапослености рођених у иностранству од 5% (Хрватска) и 8% (Словенија).

Табела 6. Стопа незапослености становника држава ЕУ и држава ОЕЦД-а старости од 15 до 64 године рођених у иностранству, 2012. и 2013.

Државе ЕУ и државе ОЕЦД-а	Мушкарци		Жене		Укупно	
	Стопа незапослености 2012/2013	Разлика (+/-) у односу на лица рођена у земљи	Стопа незапослености 2012/2013	Разлика (+/-) у односу на лица рођена у земљи	Стопа незапослености 2012/2013	Разлика (+/-) у односу на лица рођена у земљи
Укупно ЕУ-28	15,7	+5,6	16,0	+5,9	15,9	+5,8
Укупно ОЕЦД (31 држава)	10,7	+2,1	11,6	+3,1	11,1	+2,6

Извор: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2015.

⁴⁰ International Organization for Migration and Organization for Economic Co-operation and Development, *Harnessing Knowledge on the Migration of Highly Skilled Women* (Geneva: IOM, 2014).

⁴¹ Mikkel, Barslund, Anna Di Bartolomeo and Lars Ludolph, "Gender Inequality and Integration of Non-EU Migrants in the EU", *CEPS Policy Insights* 6 (2017): 1,7.

Стопе незапослености могу да буду високе чак и за високообразоване међународне мигранте.⁴² Литература о положају миграната на тржишту рада скреће пажњу управо на обављање послова испод њихових квалификација, запослења у неформалном сектору, с малим и неизвесним приходима и нерегулисаним радним односима, при чему су мигранткиње двоструко угрожене.⁴³ Приметна је концентрација миграната у одређеним секторима рада, као што је пољопривреда, индустрија, услужни сектор, или испомоћ у кући. Према подацима Међународне организације рада (МОП/ILO) из 2013. године, мигранти мушког пола више су запослени у индустрији, а мање у услужном сектору, док су од 11,5 милиона радних миграната запослених као помоћ у кући, чак 8,5 милиона чиниле жене.⁴⁴ Отуда родне разлике везане за интеграцију на тржишту рада потичу и од разлика у искуствима миграната које преовлађујуће ангажују мушкарце, односно жене у секторима.

Налази квалитативног истраживања спроведеног међу високообразованим емигрантима из Србије указују на постојање разлика у ставовима, посматрано из родне перспективе, везаним за услове рада и могућностима за напредовање, те висини плате међу високообразованим емигрантима у САД и Канади. Између осталог, код већине ставова који показују степен интегрисаности на тржишту рада, у обе посматране државе мушкарци су изразили већи степен задовољства него жене.⁴⁵

Последице деловања миграције и миграционог искуства на родне односе могу се сагледати из угла мигрантских чланова домаћинства који остају у локалној заједници, односно земљи/региону и из угла повратника и дневних миграната. Бројне емпиријске студије случаја указују на различит утицај мигрирања члана домаћинства на оне који остају. У случају миграције мужа, жене могу

⁴² IOM and OECD, *Harnessing Knowledge on the Migration*.

⁴³ Organisation for Economic Co-operation and Development, *International migration outlook 2016* (Paris: OECD Publishing, 2016); Jennifer Rubin, Michael Rendall, Lila Rabinovich et. al., "Migrant Women in the EU Labour Force", Rand Europe, preuzeto 2.08.2019. www.rand.org/pubs/technical_reports/2008/RAND_TR591.3.pdf; Maria Liapi and Anna Vouyioukas, "Policy gaps in integration and reskilling strategies of migrant women", *Social Cohesion and Development* 4, 2 (2016): 165, 166; Piper, "Gender and Migration", 16; Helma Lutz, "Gender in the Migratory Process", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36, 10 (2010): 1653.

⁴⁴ International Labour Organisation, *ILO Global estimates on migrant workers. Results and methodology* (Geneva: ILO, 2015).

⁴⁵ Despić, *Migracije visokoobrazovanih lica iz Srbije*, 246.

постати самосталније и као носиоци домаћинства доносити одлуке везане за финансије и друга питања. Примери из Индије наводе на сазнања да жене чији су мужеви емигрирали, у већој мери него иначе отварају банковне рачуне, запошљавају се или обрађују земљиште.⁴⁶ Супротно, у случају миграције жена, мушкарци у домаћинству могу преузети њихове обавезе радећи „женске послове“, или терет тих обавеза одбијати и пренети на млађе женске чланове домаћинства,⁴⁷ чија негативна последица може бити запостављање или прекид школовања.

У литератури се запажају родне разлике и у погледу дознака које међународни мигранти шаљу у земљу порекла. Ове разлике тичу се износа, дужине слања новчаних дознака члановима домаћинства у земљи порекла, али и начина њиховог коришћења од стране мушких, односно женских чланова домаћинства. Новчани износи које шаљу жене у земљу порекла најчешће чине већи део њихове зараде у односу на мушкарце, због мањих зарада мигранткиња од миграната или њиховог запослења у мање плаћеним секторима.⁴⁸ Надаље, студије показују да мигранткиње шаљу дознаке дужи временски период у поређењу с мигрантима, као и да жене као примаоци дознака више улажу у образовање и здравствену заштиту чланова домаћинства у односу на мушкарце.⁴⁹

Миграционо искуство утиче на појединце, партнерске и породичне односе узрокујући промене у родним односима на нивоу домаћинства, а тиме и друштвене последице миграције у локалној заједници, односно земљи/региону порекла. Када је реч о међународним мигрантима повратницима, промене у родном понашању и

⁴⁶ Zachariah, K, B. A. Prakash and Rajan Irudaya. "Gulf Migration Study: Employment, Wages and Working Conditions of Kerala Emigrants in the United Arab Emirates", *Centre for Development Studies Working Paper 326* (2002).

⁴⁷ Piper, "Gender and Migration", 24.

⁴⁸ United Nations Development Program, *Human Development Report 2009: Overcoming Barriers: Human Mobility and Development* (New York: Palgrave Macmillan, 2009).

⁴⁹ Organization for Security and Co-operation in Europe, *Guide on Gender-Sensitive Labour Migration Policies* (Vienna: OSCE, 2009); Amaia Perez Orozco, Denise Paiewonsky and Mar Garcia Dominguez, *Crossing Borders II: Migration and Development from a Gender Perspective* (Santo Domingo: United Nations International Research and Training Institute for the Advancement of Women, 2010); Sylvia Lopez-Ekka, Christine Aghazarm, Henriette Kotter and Blandine Mollard, "The impact of remittances on gender roles and opportunities for children in recipient families: research from the International Organisation for Migration", *Gender and Development* 19, 1 (2011): 72,73.

улогама, које наступају услед миграционог искуства, могу позитивно утицати на промену традиционалних родних односа и норми брака, образовања, фертилитета и друго. У неким земљама запажен је равноправнији супружнички однос и расподела кућних послова након повратка мужева из међународне миграције.⁵⁰ Надаље, истраживања унутрашње миграције из сеоских у градска насеља Малија указују да по повратку у насеље претходног становања младе жене с миграционим искуством касније ступају у брак у односу на жене без миграционог искуства.⁵¹ И у случају дневне миграције, свакодневни контакт дневног мигранта с другом средином/насељем рада, посебно ако је на релацији село-град, може да утиче на усвајање нових норми релевантних за родне односе, иако с мањим дејством у односу на међународну миграцију.

Значај родне перспективе проучавања миграција за дефинисање миграционих и релевантних јавних политика

Мушкарци и жене се суочавају с различитим изазовима током миграционог процеса, али могу различито и да реагују на дејство подстицајних и потисних миграционих фактора. Сложена интеракција између родних односа и миграције упућује на потребу за родном перспективом, која омогућава боље сагледавање и разумевање спреге друштвеног оквира миграција и динамике различитих миграционих процеса. Родна перспектива у проучавању миграција неопходна је у свим фазама миграционог процеса (пре, током и након миграције или повратка), имајући у виду узроке, као и демографске и друштвене последице миграција у локалним заједницама и земљама/регионима порекла и дестинације миграната.

Како се родни односи успостављају на различитим нивоима, тако су и проучавања/родне анализе миграција на микро, мезо и макро нивоу, односно на индивидуалном, породичном и мигрантским мрежама, и државном нивоу.⁵² Родна анализа предуслов је за

⁵⁰ Mizanur Rahman, "Migration Networks: An Analysis of Bangladeshi Migration to Singapore", *Asian Profile* 32, 4 (2004): 367–390.

⁵¹ Veronique Hertrich, Marie Lesclingand. "Adolescent Migration in Rural Africa as a Challenge to Gender and Intergenerational Relationships Evidence from Mali", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 648, 1 (2013): 187.

⁵² Oishi, "Gender and migration": 9.

родну перспективу проучавања миграција, која је полазиште и основа за дефинисање родно осетљивих миграционих и релевантних јавних политика и мера.

За родну анализу у области миграција веома су важни поуздани и редовно ажурирани подаци, дисагрегирани према полу. Од посебног су значаја и емпиријска квалитативна истраживања која обухватају различите типове миграција (међународне, унутрашње, дневне, добровољне, присилне и друго) али и мигранте различитих социодемографских карактеристика. Такође, поједини аутори истичу да не треба занемарити ни потребу укључивања у анализу немиграната, чији чланови породице су мигранти.⁵³

Родно неутралне миграционе и друге политике значајне за миграције могу деловати различито на мушкарце и жене. Отуда је потребно укључивање родне перспективе у миграционо релевантне јавне политике, како би се креирале адекватне и ефикасне мере у областима као што су правне услуге (заштита људских права и права радника), безбедност, образовање, здравствена заштита, финансије и банкарство, информационе технологије и друго, а које узимају у обзир разлике у потребама и могућностима између миграната и мигранткиња у оквиру различитих миграционих процеса и њихових етапа. Литература указује да у одговору државе порекла миграната на изазове родних разлика у оквиру међународних миграција посебну пажњу завређује регулатива у области посредовања у миграцији преко различитих врста агенција, примања дознака из иностранства и могућности њиховог улагања, те политика и мера реинтеграције повратника.⁵⁴ У појединим емиграционим земљама програми подршке мигрантима запажени су и у фази пре миграције.⁵⁵

Интегрисање родно осетљивих миграционих политика и мера може се реализовати у оквирима националних јавних политика, али и путем билатералних, односно међудржавних споразума. Њихово логично утемељење је у квалитативним и квантитативним истраживањима миграција, заснованим на родном приступу и дисагрегираним и редовно ажурираним подацима.

⁵³ Geneviève Cortes, "Women and Migrations: Those Who Stay", *EchoGéo* 37 (2016).

⁵⁴ OSCE, *Guide on Gender-Sensitive Labour Migration Policies*.

⁵⁵ Rhacel Salazar Parrenas, *Children of Global Migration. Transnational Families and Gendered Woes*, (Stanford: Stanford University press, 2005). Navedeno prema Helma Lutz, "Gender in the Migratory Process", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36, 10 (2010): 1647–1663.

Када је реч о Србији, радови на тему миграција и рода учесталији су тек у неколико последњих година,⁵⁶ али свакако постоји потреба за бројнијим емпиријским студијама у нашој земљи, које би осветлиле родне разлике у миграционим процесима и родне односе унутар мигрантских група. Да има простора и за унапређивање одговарајућих података, указују аутори евалуације Акционог плана за спровођење Националне стратегије за родну равноправност Републике Србије 2016–2018, који истичу да недостају подаци о кључним аспектима родне равноправности миграната и азиланата.⁵⁷

Како до родно осетљивих миграционих политика⁵⁸ и мера, и њиховог чвршћег повезивања с јавним политикама? Елементи од кључног значаја за формулисање родно осетљивих општих и секторских политика релевантних за миграције јесу:

- Прикупљање и редовно ажурирање података о миграцијама дисагрегираних према полу.
- Спровођење бројнијих емпиријских истраживања миграција заснованих на родној перспективи.
- Прилагођавање политика и мера свим фазама миграционог циклуса, посматрано из родне перспективе
- Препознавање различитих потреба и могућности миграционих актера, које су родно засноване, а нарочито оних категорија које могу бити угрожене по више основа.

⁵⁶ Tanja Višić i Dunja Poleti Čosić, "Gender and Migration Re-visited: Production of Knowledge and Feminism (in) Between Semi-periphery and the Core", *Sociologija* 60, 1 (2018): 256–274; Milica Bobić, "Rodni pristup u istraživanju migracija. Rod i integracija u okviru migracija", u *Savremene migracije i društveni razvoj: Interdisciplinarna perspektiva*, ur. Zoran Lutovac i Slobodan Mrđa (Beograd: Srpsko sociološko društvo, Institut društvenih nauka i Institut za sociološka istraživanja, 2018), 73–86; Dunja Poleti, "Rodni aspekti prostorne mobilnosti u Srbiji", u *Feministički forum Filozofskog fakulteta: izabrani radovi iz studija roda*, ur. Nada Sekulić i Marija Radoman (Beograd: Institut za sociološka istraživanja, 2016), 42–64; Jelena Pešić, "Rodna perspektiva u proučavanju migracija", *Sociologija* 50, 2 (2013): 317–332.

⁵⁷ Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost Vlade Republike Srbije i UN WOMEN, "Finalni izveštaj evaluacije akcionog plana za sprovođenje nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost Republike Srbije 2016–2018", SECONS, preuzeto 18.06.2019. <https://www.secons.net/files/publications/99-publication.pdf>

⁵⁸ О концептуалној неодређености шта чини миграциону политику, те замагљеној граници између миграционих и немиграционих политика, више видети у Mathias Czaika and Hein de Haas, "Evaluating Migration Policy Effectiveness", in *Routledge Handbook of Immigration and Refugee Studies*, ed. Anna Triandafyllidou (New York: Routledge, 2016), 35, 37.

- Сагледавање контекстуалног (социокултурног и просторно-временског)⁵⁹и динамичног карактера родних односа,⁶⁰ али и миграционог процеса.
- Укључивање жена и мушкараца у концепт родне једнакости и његово интегрисање у јавне политике.⁶¹

Зашто су значајне родно осетљиве миграционе политике и мере, и њихово чвршће повезивање с јавним политикама? Родно осетљиве миграционе политике и мере значајне су због следећих чињеница:

- Мигранти су носиоци друштвених промена и развоја у локалним заједницама односно земљама/регионима порекла и дестинације како због друштвених добробити тако и због економских дознака.
- Политике и мере засноване на родној перспективи проучавања миграција омогућавају већу искористивост друштвених добробити миграције, у смислу мењања традиционалних родних улога, те трансфера знања. Унапређивање родне равноправности услед миграционог искуства представља додатну вредност за друштво.
- Политике и мере засноване на родној перспективи проучавања миграција омогућавају већу искористивост економских добробити миграције, полазећи од родних разлика у могућностима за дозначивање, али и у областима улагања.
- Родно осетљиве миграционе политике и мере у оквиру јавних политика утичу на ублажавање нежељених друштвених промена, које могу бити последица у литератури препознатог потенцијала миграција за вредносну/нормативну али и за демографску и економску трансформацију.⁶²

Дакле, управо кроз родно осетљиве политике и мере усмерене ка различитим типовима миграција и мигрантским групама, те различитим фазама миграционог процеса, могу се подстаћи позитивне друштвене промене, али и умањити појединачни, породични и друштвени трошкови миграције.

⁵⁹ Piper, "Gender and Migration", 20, 5.

⁶⁰ Marina Blagojević-Hughson i Mirjana Bobić, "Towards new Understanding of Change in Gender Relations at the Micro Level: Serbian Case", *Зборник Маџице српске за друштвене науке* 148, 3 (2014): 516.

⁶¹ Mirjana Dokmanović, *Rodna ravnopravnost i javna politika* (Subotica: Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, 2002), 17.

⁶² Alejandro Portes, "Migration and Social Change: Some Conceptual Reflections", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36, 10 (2010):1544, 1545, 1551.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонијевић, Драгана и Љубица Милосављевић. „Трећа опција: осцилирајућа кретања гастарбајтера у пензији“. *Гласник Етнографског института САНУ* 64, 3 (2016): 509526.
- Лукић, Весна. „Селективност дневних миграната у Србији према полу“. *Гласник Српског географског друштва* 87, 2 (2007): 67–77.
- Лукић, Весна. *Демографски развојак и функционална структура Панчева*. Београд: Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, 2011.
- Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије. *Снање и употребе интерно расељених лица*. Београд: КИРС, 2018.
- Пенев, Горан. „Грађани Србије у иностранству: колико их је, где иду, ко су и одакле су?“ *Демографски преглед* 64 (2017): 1–4.
- Републички завод за статистику. *Попис становништва, домаћинства и становна 2002. Дневни мигранти*. Књ. 13. Београд: Републички завод за статистику, 2004.
- Републички завод за статистику. *Попис становништва, домаћинства и становна 2002. Мигранти*. Књ. 20. Београд: Републички завод за статистику, 2005.
- Републички завод за статистику. *Попис становништва, домаћинства и становна 2011. Миграције*. Књ. 9. Београд: Републички завод за статистику, 2013.
- Републички завод за статистику. *Попис становништва, домаћинства и становна 2011. Дневни мигранти*. Књ. 11. Београд: Републички завод за статистику, 2013.
- Станковић, Владимир. *Србија у процесу спољних миграција*. Београд: Републички завод за статистику, 2014.
- Barslund, Mikkel, Anna Di Bartolomeo and Lars Ludolph. “Gender Inequality and Integration of Non-EU Migrants in the EU”. *CEPS Policy Insights* 6 (2017): 1–13.
- Bell Martin and Elin Charles-Edwards. “Measuring Internal Migration around the Globe: A Comparative Analysis”. *KNOMAD Working Paper* 3 (2014).
- Blagojević-Hughson Marina and Mirjana Bobić. “Towards new Understanding of Change in Gender Relations at the Micro Level: Serbian Case”. *Зборник Машице српске за друштвене науке* 148, 3 (2014): 511–523.
- Bobić, Milica. “Rodni pristup u istraživanju migracija. Rod i integracija u okviru migracija”. U *Savremene migracije i društveni razvoj: Interdisciplinarna perspektiva*, urednici Zoran Lutovac i Slobodan Mrđa, 73–86. Београд: Српско социолошко друштво, Институт друштвених наука и Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Београду, 2018.
- Bobić, Mirjana, Milica Vesković Anđelković i Vlasta Kokotović Kanazir. *Studija o spoljnim i unutrašnjim migracijama građana Srbije sa posebnim osvrtom na mlade*. Београд: International Organization for Migration, 2016.

- Brujić, Marija. "When you marry a Serb, then you do not have any problems. Foreigners in Serbia - introduction to anthropological analysis". *Stanovništvo* 54, 2 (2016): 105–125.
- Gabaccia Donna and Elizabeth Zanoni. "Transitions in gender ratios among international migrants 1820–1930", *Social Science History* 36, 2 (2012): 197–221.
- Carling, Jorgen. "Gender Dimensions of International Migration". *Global Migration Perspectives* 35 (2005): 1–26.
- Castles, Stephen and Mark Miller. *The Age of Migration*. London: Macmillan Press, 1993.
- Czaika Mathias and Hein de Haas. "Evaluating Migration Policy Effectiveness". In *Routledge Handbook of Immigration and Refugee Studies*, editor Anna Triandafyllidou, 34–41. New York: Routledge, 2016.
- Cortes, Geneviève. "Women and Migrations: Those Who Stay". *EchoGéo* 37 (2016).
- Despić, Jelena. *Migracije visokoobrazovanih lica iz Srbije od 1991. godine u Kanadu i Sjedinjene Američke Države*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, 2015.
- Dokmanović, Mirjana. *Rodna ravnopravnost i javna politika*. Subotica: Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, 2002.
- Donatto Katherine and Donna Gabaccia. *Gender and International Migration: From the Slavery Era to the Global Change*. New York: Russell Sage Foundation, 2015.
- European Statistical Office. *Migrant Integration 2017*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017.
- Ferrant, Gaelle, Estelle Loiseau and Keiko Nowacka. "The Role of Discriminatory Social Institutions in Female South-South Migration". OECD Development Centre. Preuzeto 13.09.2019.
- https://www.oecd.org/dev/development-gender/SIGI%20and%20Female%20Migration_final.pdf
- Ferrant, Gaelle and Michele Tuccio, "How Do Female Migration and Gender Discrimination in Social Institutions Mutually Influence Each Other?" *OECD Development Centre Working Papers* 326, 2015.
- Hertrich Veronique, Marie Lesclingand. "Adolescent Migration in Rural Africa as a Challenge to Gender and Intergenerational Relationships Evidence from Mali". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 648, 1 (2013): 175–188.
- International Labour Organisation. *International Labour Standards on Migrant Workers' Rights*. Bangkok: ILO, 2007.
- International Labour Organisation. *ILO Global estimates on migrant workers. Results and methodology*. Geneva: ILO, 2015.

- International Organization for Migration and Organization for Economic Co-operation and Development. *Harnessing Knowledge on the Migration of Highly Skilled Women*. Geneva: IOM, 2014.
- Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost Vlade Republike Srbije i UN WOMEN. "Finalni izveštaj evaluacije akcionog plana za sprovođenje nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost Republike Srbije 2016–2018". SECONS. Preuzeto 18.06.2019. <https://www.secons.net/files/publications/99-publication.pdf>
- Liapi Maria and Anna Vouyioukas. "Policy gaps in integration and reskilling strategies of migrant women". *Social Cohesion and Development* 4, 2 (2016): 159–171.
- Lopez-Ekra, Sylvia, Christine Aghazarm, Henriette Kotter and Blandine Mollard. "The impact of remittances on gender roles and opportunities for children in recipient families: research from the International Organisation for Migration". *Gender & Development* 19, 1 (2011): 69–80.
- Lukić, Vesna. "Socio-ekonomski aspekti dnevnih migracija". *Sociologija* 55, 2 (2013): 283–298.
- Lukić, Vesna. "O vezi između migracije i dnevne migracije". *Stanovništvo* 51, 1 (2013): 69–90.
- Lutz, Helma. "Gender in the Migratory Process". *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36, 10 (2010): 1647–1663.
- Morokvašić, Mirjana. "Feminizacija migracija?". *Stanovništvo* 48, 2 (2010): 25–52.
- Morokvašić, Mirjana. "Gendering Migration". *Migracijske i etničke teme* 30, 3 (2014): 355–378.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. *OECD Employment Outlook 2005*. Paris: OECD Publishing, 2005.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. *Indicators of Immigrant Integration 2015: Settling In*. Paris: OECD Publishing, 2015.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. "Family database LMF2.6: Time spent travelling to and from work". OECD Family database 2016. Preuzeto 18.06.2019. https://www.oecd.org/els/family/LMF2_6_Time_spent_travelling_to_and_from_work.pdfOECD
- Organisation for Economic Co-operation and Development. *International migration outlook 2016*. Paris: OECD Publishing, 2016.
- Oishi, Nana. "Gender and migration: an integrative approach". *CCIS Working Paper* 49, (2002):1–18.
- Orozco, Amaia Perez, Denise Paiewonsky and Mar Garcia Dominguez. *Crossing Borders II: Migration and Development from a Gender Perspective*. Santo Domingo: United Nations International Research and Training Institute for the Advancement of Women, 2010.

- Organization for Security and Co-operation in Europe. *Guide on Gender-Sensitive Labour Migration Policies*. Vienna: OSCE, 2009.
- Pedraza, Silvia. "Women and Migration: The Social Consequences of Gender". *Annual Review of Sociology* 17, 1, (1991): 303–325.
- Petrozziello, Allison. *Gender on the Move: Working on the Migration-Development Nexus from a Gender Perspective*. Santo Domingo: UN Women, 2013.
- Pešić, Jelena. "Rodna perspektiva u proučavanju migracija". *Sociologija* 55, 2 (2013): 317–332.
- Piper, Nikolas. "Gender and Migration". INCEDES. Preuzeto 2.08. 2019. <http://incedes.org.gt/Master/pipersesentacuatro.pdf>
- Poleti, Dunja. "Rodni aspekti prostorne mobilnosti u Srbiji". U *Feministički forum Filozofskog fakulteta: izabrani radovi iz studija roda*, urednice Nada Sekulić i Marija Radoman, 42–64. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 2016.
- Portes, Alejandro. "Migration and Social Change: Some Conceptual Reflections". *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36, 10 (2010):1537–1563.
- Rahman, Mizanur. "Migration Networks: An Analysis of Bangladeshi Migration to Singapore". *Asian Profile* 32, 4 (2004): 367–390.
- Rees, Paul, Martin Bell, Marek Kupiszewski, Dorota Kupiszewska, Philipp Ueffing, Aude Bernard, Elin Charles-Edwards and John Stillwell. "The Impact of Internal Migration on Population Redistribution: an International Comparison". *Population, Space and Place* 23, 6 (2017): 1–22.
- Rubin, Jennifer, Michael Rendall, Lila Rabinovich, Flavia Tsang, Barbara Janta and Constantijn Van Oranje-Nassau. "Migrant Women in the EU Labour Force". Rand Europe. Preuzeto 2.08.2019.
- www.rand.org/pubs/technical_reports/2008/RAND_TR591.3.pdf
- Sandow, Emma. "Till Work Do Us Part: The Social Fallacy of Long-distance Commuting". *Urban Studies* 51, 3 (2014): 526–543.
- Šobot, Ankica. "Tri demografske posledice rodno specifičnih modela ponašanja na primeru Srbije". *Stanovništvo* 50, 2 (2012): 85–109.
- Turner Tracy and Debbie Niemeier. "Travel to work and household responsibility: new evidence". *Transportation* 24, 4 (1997): 397–419.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs. "Trends in International Migrant Stock: The 2015 revision". United Nations, 2015. Preuzeto 22.08.2019. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/data/UN_MigrantStockTotal_2015.xlsx
- United Nations Department of Economic and Social Affairs. "Trends in international migration 2015". *Population Facts* 4 (2015).
- United Nations Department of Economic and Social Affairs. *The World's Women 2015: Trends and Statistics*. New York: UNDESA, 2015.

- United Nations Development Program. *Human Development Report 2009: Overcoming Barriers: Human Mobility and Development*. New York: Palgrave Macmillan, 2009.
- Van der Klis Marjolijn and Clara Mulder. "Beyond the trailing spouse: The commuter partnership as an alternative to family migration". *Journal of Housing and the Built Environment* 23, 1 (2008): 1–19.
- Višić, Tanja i Dunja Poleti Čosić. "Trends in international migration 2015". *Sociologija*, 60, 1 (2018): 256–274.
- White, Michael J. "Sex Differences in Urban Commuting Patterns". *The American Economic Review* 76, 2 (1986): 368–372.
- Zachariah, K, B. A. Prakash and Rajan Irudaya. "Gulf Migration Study: Employment, Wages and Working Conditions of Kerala Emigrants in the United Arab Emirates". *Centre for Development Studies Working Paper* 326, 2002.

Abstract

Scientific and professional communities worldwide have lately shown increasing interest in the gender aspect of various phenomena. In that respect, demographic processes have also been increasingly dissected in the light of gender relations. This paper analyses the gender dimension of migration, with a special focus on Serbia. For that purpose, various data sources have been used and selected empirical studies have been considered. The findings point to gender-differentiated migration processes. The gender structure of immigrants and internal

migrants is predominantly female-biased, whereas in the case of commuters it is dominated by males. The most gender-balanced part of Serbia's population are the emigrants. For a better understanding of gender-specific causes and consequences of migration, the complex interdependence between gender relations and migration within the various phases of the migration cycle has also been discussed. Emphasis is put on the significance of the gender perspective of migration studies for the creation of efficient migration policies in the context of migration-relevant general and sector policies.

Keywords: social change, internal migration, international migration, migration policy, gender